

A többszólamúság harmóniája

Szolláth Dávid: *Mészöly Miklós*
Budapest, Jelenkor, 2020, 740 oldal

A szőlődombok mögött már megy le a nap, talpam alatt zörögnek a falevelek, miközben a Porkoláb-völgy jól ismert lankáin sétálok, ott, ahol a szekszárdi születésű Mészöly Miklós is járt. Bár a család tanyájának helyén már a róla elnevezett alkotóház áll, a táj, amelyben a *Saulus*, *Az atléta halála* és más nagy Mészöly-művek születtek, szinte megszólítja az embert. „Minden miniatűr és kiegyensúlyozott itt. Egyetlen részlete sem hivalkodó. Nem akar elámitani, semmit nem akar, van. Lomb mögé rejtőző tanyaházak, pusztuló gyümölcsösök, szőlőpászták. S persze, diófa a tanya előtt. Akáccal benőtt szurdikok; csendjük, fülledtségük a legszelídebb titokzatosság. Sűrített Pannónia. Távolabb a csatári dombok gerince; olyan egyszerű, meghitt vonal, hogy minden hangulatnak stimuláló kerete” – írta Mészöly egyik naplóbejegyzésében. Aki kíváncsi Mészölyre, aligha kívánhat többet annál, mint hogy ilyen autentikus környezetben, annyi Mészöly-mű után ezúttal róla olvasson olyan, értő szerzőtől, mint Szolláth Dávid, akinek Mészöly-monográfiája az író születésének 2021-es centenáriuma alkalmából jelent meg.

...miért vegyünk egyáltalán kézbe egy monográfiát.

Mielőtt szót ejtenénk e nagy lélegzetű és komoly munkáról, érdemes feltenni a kérdést, hogy miért vegyünk egyáltalán kézbe egy monográfiát. A kommersz irodalom uralma idején Mészölyt olvasni is úri huncutságnak tűnhet, hát még az őt értelmezőket fellapozni. Mégis, nem feltétlenül kell magával Mészölyvel kezdenie annak, aki kíváncsi rá, kezdheti, mondjuk, Szolláth Dávid igényes munkájával is. Ideje szakítani azzal az általánosan elfogadott, sőt kedvelt nézettel, hogy a kritikai munkák kizárólag irodalomtörténeti funkcióval bírnak. Az élő irodalom közel hozása olyan vállalkozás, amely a monográfia műfaján keresztül is bátran vállalható, hiszen kiváló lehetőséget nyújt feltenni, majd megválaszolni olyan kérdéseket, hogy egyáltalán miért olvassuk Mészölyt. Hogyan

olvassuk? Erre Szolláth Dávid előtt legutóbb Thomka Beáta vállalkozott (legalábbis műfaji tekintetben), akinek Mészöly-monográfiája 1995-ös megjelenése óta a Mészöly-kutatások egyik legfőbb hivatkozási pontjává vált. Thomka munkája megkerülhetetlen alaplátnak bizonyult, prózapoétikai virtuozitásával vitathatatlanul méltán foglalta el jelenlegi helyét az irodalomtudományban, mégis a „szikárság esztétikájával”, tömörségével – és ebben rokon Mészölyvel – talán elmarad attól az alaposságtól, részletességtől, amellyel (az egyébként azóta Mészöly Miklós-díjas) Szolláth Dávid jelentkezik.

Az egyik legfőbb nehézség, amellyel Szolláth szembeüthetett, a szerzői monográfiáktól általánosan elvárt teljesség. A monográfia mindig a teljesség igényével, de annak tudatával íródik, hogy ez „nem sikerülhet”. Könyvének bevezetőjében Szolláth is megjegyzi, hogy célja a sokféleség bemutatása, mégis szelektálni kényszerül. Egyszerre jelent kihívást a Mészöly-művek heterogenitása, illetve a kutatás irányának kijelölése, főként olyan szerző esetében, mint Mészöly, akit politikai okokból sokáig mellőzött a hazai irodalmi élet, ma viszont már Mészöly-kultuszról beszélhetünk. Több polcnyi szakirodalom foglalkozik vele, ám a szélesebb olvasóközönséghez még ma is inkább feleségén, Polcz Alaine-en keresztül jut el, akinek népszerűsége már-már felülmúlja Mészölyt. Szolláth monográfiájának erőssége, hogy szakmai alaposágával nem pusztán kiemelkedik a Mészöly-recepcióból, hanem – ezzel mintegy élővé téve Mészölyt – azokhoz is közel hozza őt, akik nem a tudomány felől közelítenek hozzá. Azon nehézség ellenére, hogy „az ő életművében nincs *Iskola a határon*, *Régi idők mozija*, *Tóték*, és pláne nincs *Abigél*, azaz nincsenek olyan művek, amelyekre azok is szeretettel emlékeznek, akik egyébként ritkán vagy sosem olvasnak kortárs irodalmat, és jellemzően legfeljebb valamilyen (filmes, tévés, színházi) adaptáció formájában találkoznak vele. Paradoxonnal fogalmazva: Mészöly általánosan elfogadott, mégis exkluzív szerzője a magyar irodalomnak.” (19.) Prózája még a szépirodalom gyakorlott fogyasztóinak is nehéz olvasmány, életműve pedig – poétikailag – heterogén. Szolláth négy állítást igyekszik igazolni, ezek közül az első az ímént megfogal-

mazott eltérő poétikai felfogások jelenléte az életműben. A mézőlyi heterogenitást Szolláth saját fogalmi apparátussal igyekszik csökkenteni. Az életmű kronológiai tagoltsága mentén integrált, dezintegrált és álintegrált szövegekről beszél. Ugyanakkor az egyes művekben ezek átfedése is felfedezhető. Mint írja, azért nem hivatkozik „itt kínálkozó esztétikai vagy irodalomelméleti meghatározásokra, mert féltő, hogy az átvett fogalmi keret hozná magával a maga esztétikatörténeti narratíváját, normáit, kiválasztási elveit, s úgy ítéljük, hogy a kínálkozó megoldások mindegyike redukálná az életmű jelzett sokféleségét”. (21.)

...a többszólamúság a kötet egészére jellemző

Talán magára az életműre is illik a Béládi Miklós használta labirintus allúzió, ám nem kell ilyen ijesztő hasonlatokba bonyolódunk, ha engedjük, hogy ez a monográfia vezessen be minket annak a Mészöly Miklósnak a világába, akit Szolláth Mészöly korának egyik legeurópaibb magyar írójaként aposztrofál, megfogalmazva egyúttal második igazolni kívánt tézisét. Ezzel összefüggésben említhető a harmadik állítás is, amely szerint Mészöly a magyar próza alakulástörténete szempontjából is kiemelkedően fontos szerző. Szolláthnak egyik téma szolgáltatja a másikat, így az egyes fejezetek között áthallások vannak, ami közel sem válik a kötet hátrányára, hiszen koherenciát kölcsönöz az egyébként igen szerteágazó elemzéseknek. Ugyanis minden fejezet nem pusztán egy-egy téma részletesebb kibontása, hanem egy újabb beemelése is: a műforma alakulásáról Mészöly Camus-esszéin keresztül (is) olvasunk, majd Camus-tól az egzisztencialista irodalomtörténethez jutunk. Ez a többszólamúság a kötet egészére jellemző, és rendkívül koncentrált olvasást kíván. Az olvasás, sőt olvasat problémája Szolláth egyik kitüntetett témája, s korábban is foglalkozott a példázatos, allegorikus olvasással, amely érvelése szerint többféle interpretációra ad lehetőséget, bár ez a problematika a kötetben inkább implicite van jelen, explicite egy fejezetet szentel az olvasásmódoknak. Egyszer sem futunk bele száraz módszertani fejtegetésekbe, az interpretációs nehézségeket és lehetőségeket is élvezetes és mélyreható, precíz műelemzéseken keresztül mutatja fel. Túlás nélkül állítható, hogy Szolláth műértő érzékenysége szinte művészi intencióval

párosul. Túlnyomórészt összehasonlító elemzésekkel operál, érintve Mészöly saját kortársaival folytatott párbeszédét, ideértve Camus-t, Beckettet, Robbe-Grillet-t, illetve azon írók hosszú sorát – többek közt Sándor Iván, Tandori Dezső, Tolnai Ottó, Nádas Péter, Pályi András, Bereményi Géza –, akikre, ha nem is Mészöly köpönyegéből bújtak ki, hatott az író. Így nem pusztán irodalomtörténeti portrét kapunk. A szinte mikroszkopikus elemzések-ből fölfejthető Mészöly irodalmi-társadalmi magatartása. S ez talán az egyik legfontosabb szál a monográfiában, hiszen Szolláth a szerzőn keresztül reflektál történeti, kulturális és irodalmi kontextusra is, így állítható, hogy könyve több, mint irodalomtörténeti munka. Számolt azzal a beágyazottsággal, amelynek Mészöly is nagy jelentőséget tulajdonított: hogy miként tud válaszolni az emberi létezés indokára, függ attól a környezettől és emberi alkattól, amibe beleszületett – jegyzi meg egy 1995-ben Kisorosziban rögzített interjúban.

A kötetben igazolni kívánt negyedik tézist – az újabb monográfia időszerűségét – már érintettük. Ugyanakkor nem pusztán módszertani megfontolások szólnak egy új áttekintés mellett. Szolláth érdeklődésének homlokterében az áll, amit az eddigi Mészöly-recepció esetleg kitakart. Ismerteti Mészöly Miklós hatását a kortárs magyar irodalomra, illetve a kánonban elfoglalt helyét, de megjegyzi, hogy látszik a kanonizáló narratívák kára, éppen ezért is keres új narratív lehetőségeket. Említhetünk egy harmadik indokot is, amelyet Vásári Melinda fogalmazott meg a Mészöly-recepciót illető kritikaként, miszerint nem folytat párbeszédet más értelmezői közösségekkel. Szolláth Dávid azáltal, hogy képes félretenni az irodalomtörténeti sémákat, értékmentő munkát folytat abban az értelemben, hogy megnyitja a Mészöly-életmű köré szerveződő értelmezői közösséget, mintegy diszciplináris átjárhatóságot képezve az életmű interpretálásban. Míg a kritika jobbára a *Saulus*-ra koncentrált (sőt, ha a hétköznapi olvasónak azt mondjuk, Mészöly, azt feleli, *Saulus*), a monográfia egyik legnagyobb teljesítménye, hogy felmutatja: Mészöly nemcsak a *Saulus*, hanem sokkal több ennél, és amikor ezt állítjuk, elismerjük a *Saulus* értékét, de egyúttal biztatunk Mészöly további olvasására és megismerésére is, amihez bátran nyúlunk Szolláth Dávid könyvéhez. „Esterházynál kevesen írtak maradandóbb mondatokat Mészöly jelentőségéről, mégis gyakran jelzi, hogy Mészöly nagysága a múlté. A jelent nem engedi át neki” (267.) – nem úgy Szolláth monográfiája, amelynek egyik legfőbb üzenete és egyben tanulsága, hogy Mészöly aktuális író, akit érdemes és kell is olvasni.